

4. Кириченко В. Українсько-російські відносини: час для дій // Віче. – К., 2004. – № 3. – С. 137 – 139.
5. Полин А. Двусмысленные игры // Держава 2000. – 2005. – № 43 (291), 3 ноября. – С. 12.
6. Микитенко В. В., Гращенко І. С. Управління інноваційним розвитком держави: аналіз та перспективи // Державотворчі процеси соціально-економічної моделі розвитку України на сучасному етапі: Зб. наук. ст.: У 2 т. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, ЛТД”, 2007. – Т. 1, ч. 1. – С. 112–119.
7. Микитенко В. В. Прогноз економічного зростання національного господарства при активізації його інноваційного розвитку // Україна – Латвія – Білорусія – ЕС: сучасний стан і перспективи: Зб. матеріалів наук.-практ. семінару. – Херсон – Рига – Гомель. – Херсон: ПП Вишемирский, 2007. – С. 210–218.
8. Основні економічні показники діяльності підприємств суб’єктів підприємницької діяльності за 2005 р.: Статистичний бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2006. – 221 с.

УДК 35.078.3 : 336.1

А. В. Бесчастний
Донецький державний університет управління

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ ЯК БАЗА ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Асиметричність економічного розвитку держави зумовлена широкою різноманітністю економічних, соціальних та інших умов у регіонах.

Незважаючи на певні сприятливі тенденції в окремих регіонах, соціально-економічна диференціація між ними набуває стійкого характеру. Визначальним чинником цього процесу є структура розміщення продуктивних сил, що склалася ще в радянський період, при якій найбільшу перевагу в ході реформування економіки одержали регіони, з високим фінансово-промисловим потенціалом. Проблематичним є підвищення ролі заощаджень населення в інвестування в основний капітал у найближчій перспективі. Інтенсивність процесу відновлення доходів і заощаджень населення в регіонах залишається низькою. Це не дає підстав для оптимістичних прогнозів щодо кардинального поліпшення ситуації у сфері розширення платоспроможного попиту.

© *А. В. Бесчастний, 2008*

На актуальність проблеми економічної безпеки як пріоритету державної політики вказують численні теоретичні дослідження й узагальнення як вітчизняних учених, зокрема, таких, як З. Варналій, Б. Данилишин, Я. Жаліло, А. Барановський, В. Бойко, В. Геєць, О. Гойчук, Б. Губський, М. Корецький, В. Мунтіян, Б. Пасхавер, Ю. Пахомов, П. Саблук, О. Скидан, В. Шлемко, Л. Яремко, так і зарубіжних – А. Алтухова, К. Баррета та інших.

Метою статті є визначення загроз економічній безпеці, на які має спрямовуватися державна політика; обґрунтування сценаріїв розвитку регіонів України, що передбачають здійснення державної політики у сфері економічної безпеки.

В умовах економічної кризи рівень життя значної частини населення держави залишається вкрай низьким. Більшість регіонів не в змозі фінансувати свої витрати за рахунок власних бюджетів. Для низки регіонів значні труднощі пов'язані зі збором податків, оскільки їх податкова база дуже низька. З цієї причини приблизно половина витрат таких регіонів покривається за рахунок державного бюджету.

В основу концепції Бюджетного кодексу України покладене положення, що бюджети місцевого самоврядування містять надходження і витрати на виконання повноважень місцевого самоврядування, які становлять єдиний баланс його бюджету [1].

Першочерговим завданням є розподіл податкових джерел між різними рівнями місцевого самоврядування і створення ефективної системи міжбюджетних відносин. Останні мають не лише вирівнювати доходи місцевих бюджетів за рахунок перерозподілу коштів від економічно спроможних територій до депресивних, а передусім давати змогу збільшувати економічний потенціал депресивних територій, стимулювати процеси економічного зростання.

Цьому питанню приділяється багато уваги, зокрема, 1 липня 2004 р. Верховна Рада України прийняла Закон України “Про міжбюджетні відносини між районним бюджетом та бюджетами територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань”. Законом встановлено порядок розподілу трансферту вирівнювання, який передається з державного бюджету до районного, між районним бюджетом та бюджетами сіл, селищ, міст районного значення.

Однак до Закону включені досить жорсткі норми щодо контролю обласної адміністрації за дотриманням процедур розрахунку і затвердження трансфертів до бюджетів міст районного значення, сіл, селищ. Розрахунки міжбюджетних трансфертів подаються до обласної державної адміністрації для перевірки їх відповідності формулі розподілу обсягу трансфертів (дотації вирівнювання та коштів, що передаються до районного бюджету), а відповідним органам місцевого самоврядування доводяться до відома. Таким чином, Закон ще більше посилює вплив державних виконавчих органів на

процес формування місцевих бюджетів на рівні району та обмежує роль районних рад у прийнятті рішень щодо розподілу бюджетних ресурсів між районним бюджетом та бюджетами місцевого самоврядування. Він не вирішує питань фінансового забезпечення делегованих місцевому самоврядуванню повноважень, а отже, і суперечностей між виконавчою владою та місцевим самоврядуванням. При цьому відповідальність за невиконання місцевими органами влади своїх функцій щодо надання громадянам соціальних послуг покладається на районну раду.

Застосування формульних розрахунків видаткової частини місцевих бюджетів хоча і поклато початок процесу реформування, але вимагає подальшого вдосконалення. В основу визначення обсягів витрат, що враховуються при встановленні міжбюджетних трансфертів, покладені нормативи бюджетної забезпеченості, виходячи з фінансових можливостей держави, і не містять ніяких стандартів щодо науково обгрунтованого рівня фінансування соціальних послуг. Такі нормативи не можуть бути гарантією визначеного рівня забезпечення населення територій бюджетними послугами і засобом контролю за виконанням делегованих повноважень. Ще одним із недоліків міжбюджетних відносин є питання про те, яка частка зведеного бюджету України виділяється держбюджету і яка – місцевим. На жаль, усі запропоновані методики розрахунків міжбюджетних трансфертів полягають лише в розподілі витрат між територіями, не відповідаючи на питання про те, чому між ними розподіляється саме ця сума, а не інша.

Наведені факти свідчать про необхідність удосконалення низки положень Бюджетного кодексу України [1], внесення змін у підзаконні акти тощо.

Власне ринкові механізми без державного втручання не здатні запобігти територіальним відмінностям в економічному розвитку, рівні життя населення, ефективності механізмів управління регіональною економікою та згладжувати їх.

Слід ураховувати, що значна частина українських регіонів, як і раніше, сподівається на трансферти і позики з державного бюджету як на основні джерела покриття свого бюджетного дефіциту. Перш за все, це стосується так званих депресивних територій або регіонів-аутсайдерів [2, с. 10]. У зв'язку з цим зберігається актуальність посилення контролю з боку держави за раціональністю й ефективністю витрачання коштів регіональних бюджетів.

У депресивних регіонах з найбільш напруженою соціально-економічною ситуацією можливості реалізації інвестиційних проєктів переважно залежать від рівня державної фінансової підтримки. Подібне становище дає змогу зробити висновок про те, що в цих регіонах для стимулювання розвитку інвестиційних процесів необхідна селективна державна підтримка територій, що мають найбільші соціально-економічні

проблеми, і прозора система контролю за ходом реалізації й ефективністю використання бюджетних коштів. В Україні можливості міжрегіонального перерозподілу ресурсів з метою підтримки регіонів-аутсайдерів видаються досить низькими [3, с. 25; 4, с. 56].

Рівень розвитку банківської системи в регіоні безпосередньо визначається станом економіки території, який неоднорідний для різних регіонів України. У найрозвиненіших економічних районах спостерігається велика щільність мережі кредитних організацій та ресурсна забезпеченість, а отже, ширші можливості кредитування.

Банківські системи різних регіонів володіють нерівними можливостями для підтримки, у тому числі в кризових ситуаціях господарських комплексів територіальних громад, де вони розташовані, для розвитку виробництва й активізації інвестиційного процесу. Аналогічна ситуація стосується такого показника, як величина кредитів, що припадають на один банк.

Особливістю банківської системи регіону є переважання в ній малих і середніх банків. Ця специфіка виявляється переважно в регіонах, що не володіють високим економічним потенціалом. Саме в таких регіонах фізичні та юридичні особи не мають у своєму розпорядженні значних фінансових ресурсів, які банки могли б акумулювати на своїх депозитних рахунках з метою їх використання як кредитних ресурсів для промислового сектору [2, с. 88].

Малі і середні банки використовують невеликий асортимент послуг і їх конкурентоспроможність невисока. Це активно здійснюють великі банки в розвинених, з погляду економічних відносин, регіонах, що відкривають на території цих суб'єктів держави свої філіали. Подібний стан сприяє формуванню передумов і конкретних каналів перерозподілу фінансових ресурсів на користь сильніших і розвиненіших в економічному аспекті регіонів.

Відплив коштів з депресивних, кризових і відстаючих з погляду економічних відносин регіонів, підприємства яких відчувають найгостріший брак інвестиційних ресурсів і оборотних коштів, ще більше посилює диференціацію регіонів України за рівнем їх соціально-економічного розвитку і загрози економічній безпеці цих територіальних утворень загалом в Україні.

У зв'язку з цим особливо актуальним завданням державної політики у сфері економічної безпеки стає вирівнювання умов і забезпечення пропорційності соціально-економічного розвитку на міжрегіональному рівні. Враховуючи сучасне соціально-економічне становище регіонів, а також обмежені можливості державного бюджету, вирішення цього питання видається малоімовірним.

Необхідність підтримки прийняттого рівня економічної безпеки регіонів, зниження рівня загроз і нейтралізації кризових ситуацій в економіці регіонів вимагає координації зусиль органів місцевої і державної влади за такими напрямками, як санація і пряма фінансова участь у перепрофілюванні збиткових виробництв і депресивних територій, стимулювання інвестиційної активності та інновацій, залучення в обіг заощаджень населення й інших внутрішніх інвесторів, підтримка малого та середнього бізнесу [5, с. 36; 6, с. 21].

Нейтралізація загроз економічній безпеці в депресивних регіонах пов'язана в більшості випадків з гострим дефіцитом усіх видів ресурсів, насамперед фінансових. Через це завданнями органів місцевої і державної влади є вибір оптимального варіанту (або сценарію) проведення заходів, спрямованих на підвищення рівня економічної безпеки регіону з погляду формування і напрямів використання фінансових, трудових та інших видів ресурсів. У цьому випадку ми пропонуємо використовувати наступні варіанти сценарію соціально-економічного розвитку регіонів.

Варіант 1. Загальне підвищення конкурентоспроможності економіки країни, ресурсна підтримка найефективніших галузей і підприємств, тобто тих виробництв, продукція яких є конкурентоспроможною у масштабах окремих регіонів і всієї країни і може розглядатися як напрям диверсифікації експорту (або вже є предметом експорту).

Інвестування в таке виробництво передбачає, що вони стануть осередками зростання, сприятимуть поступовому залученню у виробничі зв'язки, розширенню виробництва в пов'язаних з ними за технологічним ланцюжком галузях, у тому числі в так званих галузях-аутсайдерах.

Йдеться перш за все про ті галузі, які володіють у перспективі можливостями підвищення конкурентоспроможності й ефективності. Проте надалі, в міру економічної стабілізації, пожвавлення виробничої активності і закріплення тенденцій економічного зростання в цю сферу починають залучатися інші підприємства, галузі й регіони, фінансове становище яких сьогодні можна вважати важкими.

Кошти, що при цьому заробляють за допомогою розвитку найефективніших виробництв, спрямовують на потреби соціально-економічної підтримки населення регіонів, зокрема, за допомогою механізмів адресної допомоги. Повернення державних коштів у коротко- і середньостроковій перспективі досягається за рахунок економічного зростання регіонів і галузей-лідерів, у довгостроковій – внаслідок активізації інвестиційного процесу й економічного зростання в депресивних регіонах.

Цей варіант передбачає значну раціоналізацію бюджетного фінансування і певне скорочення його обсягів, проте для його реалізації необхідна досить тривала часова перспектива.

Варіант 2. Фінансова підтримка кризових і депресивних регіонів. У цьому випадку пріоритетом стає фінансування не регіонів-лідерів, а регіонів-аутсайдерів. Цей варіант є значно менш ефективним, оскільки, ймовірно, може сприяти не підвищенню економічної активності в регіоні, а швидше консервації його поточного стану. Кошти державного бюджету, що надходять, використовуватимуться в першу чергу на погашення існуючих заборгованостей і споживання, іншими словами, будуть просто проїдатися. У зв'язку з цим виникає також необхідність створення досить жорсткої системи контролю за використанням виділених коштів, яка потребує додаткових високих витрат, що в умовах недостатності бюджетних ресурсів ще більш знижує ефективність цього сценарію. Крім того, навряд чи доречно говорити не тільки про швидке повернення виділених державою ресурсів, а й про можливість їх повернення взагалі.

У рамках цього варіанту інерційної заборони кризи можна навести ще один сценарій, який багато в чому схожий із попереднім, але дещо раціональніший.

Варіант 3. Державна підтримка галузей спеціалізації депресивних і кризових регіонів. Як пріоритетні напрями бюджетного фінансування розглядаються перш за все галузі, спрямовані на виробництво кінцевої продукції, а також наука і наукоємні виробництва. Паралельно відбувається поступове, еволюційне скорочення обсягів і згортання безперспективних виробництв, розташованих на території регіону. Основна увага при такому підході концентрується на збереженні виробничої й соціальної інфраструктури регіону та підтримці галузей території для життєзабезпечення виробництв і окремих підприємств, діяльність яких забезпечує достатній рівень економічної безпеки суб'єктів держави.

Реалізація цього варіанту передбачає значні асигнування (за допомогою прямої участі або надання бюджетних гарантій інвестицій) в науково-технічний сектор регіону, технічне переозброєння і підвищення технологічного рівня виробництв життєзабезпечення, а також всебічне сприяння формуванню регіональних науково-промислових комплексів і фінансово-промислових груп у цих галузях, поступову структурну перебудову економіки регіону на їх користь.

Недоліком цього сценарію є необхідність використання більшого, ніж у решті випадків обсягу бюджетних коштів для заборони рецесії і соціальної підтримки, зайнятих у тих галузях, які не є пріоритетними, і виробництво в яких передбачається поступово згортати.

Варіант 4. Підтримка найперспективніших виробництв і всіх форм підприємницької діяльності на території кризових і депресивних регіонів. Цей варіант є досить цікавим в умовах обмеженості бюджетних коштів. У цьому випадку держава і місцева влада відмовляються від політики

прямого фінансування галузей і підприємств-аутсайдерів та концентрують свої зусилля на підтримці розвитку підприємництва в таких регіонах. Фінансові можливості органів влади використовуються перш за все для розвитку найперспективніших видів діяльності саме на території кризових і депресивних регіонів. Іншим напрямом адресної підтримки держави й органів місцевої влади може бути стимулювання зростання наукоємних виробництв. У сфері підприємництва, малого й середнього бізнесу підвищена увага надається інноваційним виробництвам. Саме за рахунок їх розвитку і забезпечується, згідно із цим сценарієм, повернення виділених бюджетних коштів.

Цей варіант, на відміну від сценарію 3, передбачає відмову від прямого фінансування галузей і підприємств-аутсайдерів, а також мінімізацію соціальної підтримки населення. Нейтралізація осередків кризових ситуацій прогнозується в основному за рахунок власних ресурсів регіону. Підвищується роль територіальних цільових програм, розширюються економічні повноваження місцевих органів влади, насамперед у сфері збереження та розвитку інноваційних виробництв, виробничої й соціальної інфраструктури.

Основна складність, з якою пов'язана реалізація цього сценарію, на наш погляд, пов'язана з необхідністю створення в регіоні максимально сприятливого інвестиційного клімату, для залучення коштів населення та інших потенційних інвесторів, розташованих на території регіону, поза його межами і за кордоном у сфері підприємницької діяльності.

Як видно, кожен із наведених сценаріїв має певну міру спрощення, через що жоден з них не може бути реалізований в Україні в чистому вигляді. Очевидно, варіанти містять певну частку раціональності і пов'язані із значними витратами, що потребують глибокої оцінки їх економічних і соціальних наслідків. Однак вважаємо, що для України найприйнятнішими можуть бути перший і четвертий сценарії.

Література

1. Бюджетний кодекс України. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 63 с.
2. Вітлінський В. В., Верченко П. І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: Навч. метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с.
3. Губський Б. В. Економічна безпека: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення. – К., 2001. – 122 с.
4. Дідківська Л. Д., Головка Л. С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2000. – 209 с.
5. Ковальов Д., Плетникова І. Кількісна оцінка рівня економічної

безпеки підприємства // Економіка України. – 2005. – № 4. – С. 35–40.

6. Плакіда А. О. Ефективність реалізації державної політики у сфері економічної безпеки національної економіки // Економіка та держава. – 2007. – № 10. – С. 20–23.

УДК 330.341.1

О. М. Бойко

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНИХ ЗРУШЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

В умовах світової глобалізації прискорення економічного зростання неможливе без структурно-динамічних зрушень. Динаміка структури відображає зміни внутрішнього змісту об'єктів, які підлягають дослідженню, та їх економічній інтерпретації, що призводить до зміни встановлених причинно-наслідкових зв'язків. Тому це питання займає чільне місце в сучасній економічній науці та вимагає вирішення певних проблематичних завдань.

Різні аспекти дослідження структурно-динамічних зрушень висвітлювались у роботах видатних вітчизняних та зарубіжних учених. Серед них вирізняють наукові праці Агапової Т., Берковича А., Бузгаліна А., Гатєва К., Єфімової М., Жаліла В., Задорожного В., Зобова Р., Івантера В., Казинця Л., Калганова А., Красільнікова О., Куришевої С., Леонтева В., Лопатнікова Л., Панфілова В., Пуар'є Д., Расина Б., Рябцева В., Салої А., Свідерського В., Стоуна Р., Тінбергена Я., Узянова М., Хансена Є., Штомпки П., Юзбашева М., Яковця Ю. та ін. Ними обґрунтовано сутність, функції та значення структурно-динамічних зрушень в економіці. Однак залишається невирішеною низка проблематичних питань.

Під структурою Свідерській В. та Зобов Р. розуміють закон, систему взаємовідносин між елементами. Інший учений Гатив К. визначав структуру як внутрішню будову заданої сукупності відповідно до значення певних ознак, кількісно виражене питомою вагою частин (груп) цілого [1].

Найбільш чітко визначення структури розкрито у відомій німецькій теорії гештальтів – теорії форми. На відміну від простої комбінації елементів, структура – це єдине ціле. Вона утворена із взаємопов'язаних феноменів, кожний з яких залежить від інших і може бути тим, чим він є лише стосовно самого себе і у відношенні з іншими. При цьому феномени розглядають

© О. М. Бойко, 2008